

การจัดการความรู้ในท้องถิ่นเพื่อเสริมสร้างวิธีการเรียนรู้ที่เข้มแข็งในสถานศึกษาและชุมชน : กรณีศึกษา โรงเรียนบ้านเม็กดำ อำเภอพยัคฆภูมิพิสัย จังหวัดมหาสารคาม

Local Knowledge Management to Strengthen Collaborative Learning Strategies between Schools and Communities: A Case Study of Ban Mek Dam School, Phayakhapumpisai District, Maha Sarakham Province

ศักดิ์พงศ์ หอมหวล¹ ประเสริฐ จริยอนุกุล² ไพรัช สู้แสนสุข³ และสุทธิพันธ์ ปรัชญพฤทธิ์⁴
Sakpong Houmhuen¹ Praert Chariyanukul,² Pairatch Soosaensook³ and Suthinant Pratchayapruet⁴

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ มีวัตถุประสงค์ **ประการแรก** เพื่อค้นหากระบวนการเรียนรู้ร่วมกันระหว่างโรงเรียนและชุมชนผ่านการจัดการความรู้ในท้องถิ่น โดยมี “ป่าใหญ่โคกจิก” เป็นฐานการเรียนรู้ ที่นำไปสู่กระบวนการจัดทำสาระการเรียนรู้ท้องถิ่น และ**ประการที่สอง** เพื่อศึกษากระบวนการจัดทำแผนแม่บทการเสริมสร้างวิธีการเรียนรู้ที่เข้มแข็งของสถานศึกษาและชุมชน โดยความร่วมมือระหว่างสถานศึกษาและชุมชน ผลการวิจัยพบว่า

การเรียนรู้ระหว่างโรงเรียนและชุมชน เป็นการเรียนรู้ร่วมกันผ่านการปฏิบัติจริง ด้วยการร่วมตัวร่วมคิด ร่วมทำระหว่างครู นักเรียน และทุกคนในชุมชน โดยมีป่าใหญ่โคกจิก เป็นฐานการเรียนรู้และทำหน้าที่เป็นชุดความรู้ในท้องถิ่น เพื่อต่อเชื่อมกับการจัดการเรียนรู้ของบุคลากรโรงเรียนบ้านเม็กดำ ซึ่งทำหน้าที่เป็นชุดความรู้ในระบบโรงเรียน กิจกรรมหลักที่มีการเรียนรู้ร่วมกัน ประกอบด้วย การศึกษาภูมิสังคม การจัดทำสาระการเรียนรู้ท้องถิ่น เรื่อง ป่าใหญ่โคกจิกการจัดทำแผนแม่บทการเสริมสร้างวิธีการเรียนรู้ที่เข้มแข็งในสถานศึกษาและชุมชน

คำสำคัญ : การจัดการความรู้ในท้องถิ่น ภูมิสังคม สาระการเรียนรู้ท้องถิ่น แผนแม่บทการเสริมสร้างวิธี การเรียนรู้ที่เข้มแข็ง สถานศึกษาและชุมชน

ABSTRACT

This research was aimed at 1) finding out collaborative learning strategies between schools and communities through local knowledge management, using “Pa Yai Koke Jik Forest” as a knowledge learning resource, and 2) studying a process of making a master plan for promoting and strengthening collaborative learning strategies in schools and communities

¹ นักศึกษาปริญญาเอก สาขาการศึกษาเพื่อพัฒนาท้องถิ่น มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนคร และอาจารย์ คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม

² ค.ด. (อุดมศึกษา) ผู้ช่วยศาสตราจารย์ มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนคร

³ ค.ด. (หลักสูตรและการสอน) อาจารย์ มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนคร

⁴ ผู้ทรงคุณวุฒิ คณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ

The finding indicated that collaborative learning activities between the school and its community had been done through actual practices of collaborative thinking, doing, and learning among teachers, students and people in the community. "Pa Yai Koke Jik Forest" was used as a learning resource of knowledge management for both teachers and students at Ban Mek Dam School. The learning activities consisted of a socio-geographical study, a design of community-based content entitled "Pa Yai Koke Jik", building strategies for strengthening collaborative learning in the school and its community.

Keywords : Local Knowledge Management, Socio-geographical Study, Local-based-learning Content, Building Strategies for Strengthening Collaborative Learning, School and its Community.

บทนำ

หลักการจัดการศึกษาภายใต้พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช 2542 และที่แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พุทธศักราช 2545 มีเจตนารมณ์ให้การศึกษาเป็นกระบวนการเรียนรู้ที่จะเสริมสร้างความเจริญงอกงามของบุคคลและสังคม (กระทรวงศึกษาธิการ, 2546 : 2) ประกอบกับหลักการและสาระสำคัญของหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2544 ที่มุ่งเน้นพัฒนาผู้เรียน ทั้งในด้านความรู้ ความคิด ความสามารถ คุณธรรม กระบวนการเรียนรู้ และความรับผิดชอบต่อสังคม รวมทั้งแนวทางการพัฒนาคุณภาพการศึกษา ตามมาตรฐานการศึกษาของชาติ ซึ่งเป็นข้อกำหนดเกี่ยวกับคุณลักษณะคุณภาพที่พึงประสงค์ และมาตรฐานที่ต้องการให้เกิดขึ้นในสถานศึกษาทุกแห่ง โดยให้ความสำคัญต่อการจัดให้มีการศึกษาตลอดชีวิตและสร้างสังคมไทยให้เป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ประกอบการศึกษาต้องสร้างคุณภาพชีวิตและสังคมบูรณาการอย่างสมดุลระหว่างปัญญาธรรม คุณธรรม และวัฒนธรรม

บทสรุปโดยภาพรวมของกระบวนการเรียนรู้ในสังคมไทย ที่มีกระบวนการเรียนรู้ผ่านการจัดการศึกษาในระบบโรงเรียน ตลอดช่วงระยะเวลาที่ผ่านมาได้ก่อตัวเป็นปัญหาในเชิงคุณภาพที่เริ่มปรากฏตัวชัดเจนขึ้นทุกขณะพร้อมๆ การปรากฏตัวของปัญหาสังคมที่รุมเร้าประเทศไทยในทุกด้านด้วยปัญหาดังกล่าวระบบการศึกษาของไทยจึงได้รับการวิพากษ์วิจารณ์ในเชิงที่เป็นต้นเหตุสำคัญอีกประการหนึ่งที่ทำให้เกิดปัญหาเหล่านั้น ดังนั้นผู้วิจัยจึงให้ความสนใจในประเด็นที่ว่า หากทุกภาคส่วนในสังคมไทยจะผนึกกำลังเพื่อ

ลบล้างข้ออ่อนของระบบการศึกษาไทย จะมีรูปแบบและกระบวนการเช่นใดในการเสริมสร้างความเจริญงอกงามให้แก่บุคคลและสังคมไทย

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษากระบวนการเรียนรู้ร่วมกันระหว่างโรงเรียนและชุมชนผ่านการจัดการความรู้ในท้องถิ่นโดยมี "ป่าใหญ่โคกจิก" เป็นฐานการเรียนรู้
2. เพื่อศึกษากระบวนการจัดทำสาระการเรียนรู้ท้องถิ่น เรื่องป่าใหญ่โคกจิก โดยความร่วมมือระหว่างสถานศึกษาและชุมชน ผ่านการจัดการความรู้ในท้องถิ่นโดยมี "ป่าใหญ่โคกจิก" เป็นฐานการเรียนรู้
3. เพื่อศึกษากระบวนการจัดทำแผนแม่บทการเสริมสร้างวิถีการเรียนรู้วิถีการเรียนรู้ที่เข้มแข็งของสถานศึกษาและชุมชน โดยความร่วมมือระหว่างสถานศึกษาและชุมชน ผ่านการจัดการความรู้ในท้องถิ่น โดยมี "ป่าใหญ่โคกจิก" เป็นฐานการเรียนรู้

ขอบเขตการวิจัย

กรอบแนวคิดการวิจัย

ด้วยตัวตนของการจัดการความรู้ มีฐานะเป็นเครื่องมือในการบริหารจัดการ ที่ให้ความสำคัญต่อการบริหารจัดการ เพื่อพัฒนาคน พัฒนางาน พัฒนาองค์กร ไปพร้อมๆ กัน การจัดการความรู้จึงเป็นการใช้แนวคิดแบบบูรณาการ เป็นหลัก ดังนั้น การวิจัยเรื่อง "การจัดการความรู้ในท้องถิ่นเพื่อเสริมสร้างวิถีการเรียนรู้ ที่เข้มแข็งในสถานศึกษาและชุมชน : กรณีศึกษาโรงเรียนบ้านเม็กดำ อำเภอพยัคฆภูมิพิสัย จังหวัดมหาสารคาม จึงมีฐานคิดสำคัญว่าการจัดการความรู้ใน

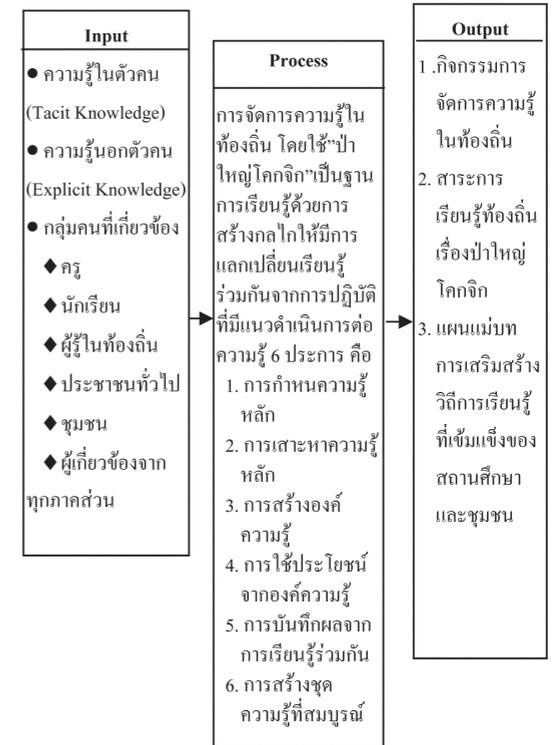

ท้องถิ่นจะเป็นกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันระหว่างโรงเรียนและชุมชนที่จะนำไปสู่การพัฒนาคุณภาพการศึกษาที่ดำเนินการควบคู่กับการพัฒนาท้องถิ่นได้อย่างมีคุณภาพโดยใช้แนวดำเนินการต่อความรู้ในท้องถิ่น ภายใต้แนวคิดการจัดการความรู้ (Knowledge Management) เพื่อหาคำตอบผ่านปรากฏการณ์จริงที่เกิดขึ้นในโรงเรียนและชุมชน ซึ่งในการวิจัยครั้งนี้ได้ใช้ "ป่าใหญ่โคกจิก" ซึ่งเป็นป่าชุมชนบ้านเม็กดำ อำเภอพยัคฆภูมิพิสัย จังหวัดมหาสารคาม เป็นตัวแทนของความรู้ในท้องถิ่น โดยมีครู นักเรียน และชุมชนบ้านเม็กดำ อำเภอพยัคฆภูมิพิสัย จังหวัดมหาสารคาม เป็นกลไกขับเคลื่อนการจัดการความรู้ในท้องถิ่น ด้วยความคาดหวังว่าการจัดการความรู้ในท้องถิ่นจะเป็นสื่อกลางให้เกิดการเรียนรู้ร่วมกันระหว่างโรงเรียนและชุมชน ทำให้มีกิจกรรมการพัฒนาการศึกษาที่ควบคู่กับการพัฒนาท้องถิ่นอย่างมีรูปแบบต่อเนื่อง และมีคุณภาพ

เนื่องจากการวิจัยครั้งนี้ เป็นการจัดการความรู้ในท้องถิ่น ที่โดยธรรมชาติของชุดความรู้จะฝังแน่นอยู่ในตัวคน การวิจัยนี้จึงมีกรอบแนวคิดที่มุ่งศึกษาไปที่การดำรงอยู่ของความรู้ในท้องถิ่น ที่มีอยู่ในตัวคนเป็นหลัก โดยได้ออกแบบการดำเนินการต่อความรู้ เพื่อใช้เป็นทิศทางในการจัดกระบวนการเรียนรู้ ให้เอื้อต่อการเกิดขึ้นของกิจกรรมต่างๆ ที่ผู้คนจะเรียนรู้ร่วมกัน โดยมีการจัดทำสาระการเรียนรู้ท้องถิ่น เรื่อง ป่าใหญ่โคกจิก และการจัดทำแผนแม่บทการเสริมสร้างวิถีการเรียนรู้ที่เข้มแข็งในสถานศึกษาและชุมชน เป็นเวทีสำคัญ ที่จะใช้แนวคิดการจัดการความรู้ เป็นแนวคิดหลัก ให้มีการเรียนรู้ร่วมกัน

พื้นที่และระยะเวลาการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ได้เลือกโรงเรียนและชุมชนบ้านเม็กดำกับป่าใหญ่โคกจิก ซึ่งเป็นพื้นที่ ในเขตจากการศึกษาข้อมูลเบื้องต้นเห็นว่าจะเป็นพื้นที่ ที่สามารถศึกษาในเชิงลึกได้ พื้นที่นี้มีป่าใหญ่โคกจิกซึ่งสามารถเป็นของตำบลเม็กดำ อำเภอพยัคฆภูมิพิสัย จังหวัดมหาสารคาม เป็นพื้นที่วิจัยเพราะตัวแทนของความรู้ในท้องถิ่นได้ ประกอบกับการมีโรงเรียนและชุมชนบ้านเม็กดำ ที่สามารถใช้กระบวนการจัดการความรู้เข้าไปทำให้เกิดกลไกการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ภายใต้

แผนภูมิที่ 1 กรอบแนวคิดการวิจัย

ฐานคิดที่ว่า การจัดการความรู้เป็นเครื่องมือที่เอื้อต่อการพัฒนาคน พัฒนางาน พัฒนาองค์กร ไปพร้อมกัน รวมทั้งมีฐานคิดว่าการจัดการศึกษาสามารถดำเนินการควบคู่กับการพัฒนาท้องถิ่น ถ้ามีการเชื่อมโยงชุดความรู้ที่มีอยู่ในระบบโรงเรียน กับชุดความรู้ในท้องถิ่นเข้าด้วยกันผ่านกิจกรรมการเรียนรู้ร่วมกันในรูปแบบและวิธีการที่หลากหลายโดยการวิจัยครั้งนี้ได้กำหนดระยะเวลาการดำเนินงานวิจัยในระหว่างวันที่ 1 พฤษภาคม 2549 ถึง 30 เมษายน 2550

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัย เรื่อง การจัดการความรู้ในท้องถิ่นเพื่อเสริมสร้างวิถีการเรียนรู้ที่เข้มแข็งในสถานศึกษาและชุมชน : กรณีศึกษา โรงเรียนบ้านเม็กดำ อำเภอพยัคฆภูมิพิสัย จังหวัดมหาสารคาม เป็นการวิจัยโดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพภายใต้ฐานคิดที่ว่า การจัดการความรู้เป็นเครื่องมือที่เอื้อต่อ

การพัฒนาคน พัฒนางาน พัฒนาองค์กร ไปพร้อมกัน รวมทั้งมีฐานคิดว่าการจัดการศึกษาสามารถดำเนินการควบคู่กับการพัฒนาท้องถิ่น ถ้ามีการเชื่อมโยงชุดความรู้ที่มีอยู่ในระบบโรงเรียน กับชุดความรู้ในท้องถิ่นเข้าด้วยกันผ่านกิจกรรมการเรียนรู้ร่วมกันในรูปแบบและวิธีการที่หลากหลาย ประเด็นสำคัญของการเรียนรู้ร่วมกัน ในงานวิจัยครั้งนี้ ได้มีการเรียนรู้ร่วมกันผ่านคำถามวิจัยที่สำคัญ 2 ข้อ คือ

1. การจัดการความรู้ในท้องถิ่นโดยมี “ป่าใหญ่โคกจิก” เป็นฐานการเรียนรู้จะทำให้เกิดกิจกรรมการเรียนรู้ร่วมกันระหว่างโรงเรียน และชุมชนอย่างไร

2. โรงเรียนและชุมชนจะใช้ประโยชน์จากการจัดการความรู้ในท้องถิ่นโดยมี “ป่าใหญ่โคกจิก” เป็นฐานการเรียนรู้ได้อย่างไรและด้านใดบ้าง

ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

การเลือกประชากรที่เกี่ยวข้องในการวิจัย ได้ให้ความสำคัญแก่เหตุการณ์หรือกระบวนการทางสังคมอันเป็นบริบทของเรื่องที่ทำการศึกษาและต้องมีความเป็นไปได้ในเชิงปฏิบัติ ดังนั้นในการเลือกผู้ให้ข้อมูลในงานวิจัยครั้งนี้จึงใช้แนวคิด Key informants (ชาย โพธิ์สิตา, 2547 : 129) เป็นฐานคิดสำคัญ โดยมีเหตุผลในการเลือกเพราะมีความมั่นใจว่าสถานที่นั้นๆ มีอะไรมากมายเกี่ยวกับเรื่องที่เราอยากรู้ และเลือกเหตุการณ์หรือกระบวนการอันใดอันหนึ่งมาศึกษาเพราะมีหลักฐานให้เชื่อว่าเหตุการณ์หรือกระบวนการนั้นๆ มีอะไรหลายอย่างที่จะทดสอบแนวคิดในการวิจัยได้ ดังนั้นจึงทำให้มีประชากรและกลุ่มตัวอย่างประกอบด้วย บุคคลทั่วไปในชุมชนพื้นที่วิจัย ในฐานะของการเป็นเจ้าของพื้นที่วิจัย กลุ่มผู้รู้ในท้องถิ่น มีการตั้งชื่อกลุ่มผู้รู้ในท้องถิ่น ว่า กลุ่มช่างน้ำ เป็นผู้ที่มีความประสพการณ์และความรู้มากกว่าคนอื่นในชุมชน กลุ่มครูในโรงเรียน คณะทำงานหลักในการเสาะหาความรู้หลัก ซึ่งได้จากการเห็นชอบของเวทีชาวบ้าน กลุ่มนักเรียนที่สนใจเรียนรู้เกี่ยวกับป่าใหญ่โคกจิก ซึ่งเป็นนักเรียนโรงเรียนบ้านเม็กดำโดยมีการจัดตั้งเป็น กลุ่มเดินป่าศึกษาธรรมชาติ กลุ่มพันธมิตรทางวิชาการ เป็นกลุ่มนักวิชาการ นิสิต นักศึกษา ผู้รู้ในท้องถิ่นอื่น ที่ให้ความสนใจในกระบวนการจัดการความรู้ในท้องถิ่นครั้งนี้

เครื่องมือการวิจัย

ชนิดของเครื่องมือ

เพื่อให้การเก็บรวบรวมข้อมูลเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพในการวิจัย ครั้งนี้ได้กำหนดเครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลที่สำคัญ ดังนี้

1. แบบสำรวจข้อมูลประวัติศาสตร์ชุมชนท้องถิ่นและสถานศึกษา เป็นเครื่องมือรวบรวมองค์ความรู้เกี่ยวกับประวัติความเป็นมา เหตุการณ์สำคัญของชุมชนท้องถิ่นและสถานศึกษาเพื่อศึกษาร่องรอยหลักฐานการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญ

2. แบบสำรวจข้อมูลทางกายภาพของชุมชนท้องถิ่นและสถานศึกษา เป็นเครื่องมือรวบรวมองค์ความรู้เชิงภูมิศาสตร์ต่อการตั้งถิ่นฐานของชุมชน และการกำหนดที่ตั้งสถานศึกษารวมทั้งศึกษาสำรวจแหล่งทรัพยากรธรรมชาติอื่นๆ ในพื้นที่เพื่อวิเคราะห์หาความสัมพันธ์เชื่อมโยงระหว่างประวัติศาสตร์และภูมิศาสตร์

3. แบบสำรวจองค์ความรู้ในท้องถิ่น เป็นเครื่องมือรวบรวมแหล่งทรัพยากรธรรมชาติ, อาชีพในท้องถิ่น, ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการดำรงชีวิต ได้แก่ อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย ยารักษาโรค เพื่อสำรวจและจัดหมวดหมู่องค์ความรู้ในท้องถิ่นเป็นเบื้องต้น

4. แบบสัมภาษณ์อย่าง มีโครงสร้าง เป็นเครื่องมือที่ใช้รวบรวมและบันทึกประเด็นสำคัญของการจัดการความรู้ในท้องถิ่น ที่มีการกำหนดประเด็นไว้เป็นการเฉพาะ

5. แบบสัมภาษณ์อย่างไม่มีการสร้าง เป็นเครื่องมือที่ใช้รวบรวมและบันทึกประเด็นทั่วไปของการจัดการความรู้ในท้องถิ่น ซึ่งเป็นประเด็นที่ไม่ได้กำหนดไว้เป็นการเฉพาะ

6. แบบบันทึกผล การจัดเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ เป็นเครื่องมือรวบรวมข้อมูลจากกิจกรรมเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ตามประเด็นของการจัดการความรู้ในท้องถิ่น ซึ่งเป็นเวทีที่กำหนดโดยคณะทำงานการจัดการความรู้ในท้องถิ่น ที่จัดตั้งขึ้นตามการวิจัยในครั้งนี้

7. แบบบันทึกผลการจัดกลุ่มสนทนาประเด็นเฉพาะ เป็นเครื่องมือรวบรวมข้อมูลจากการสนทนากลุ่มย่อย ทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ

8. แผนที่ความรู้ในท้องถิ่นเป็นเครื่องมือแสดงแหล่งความรู้ในท้องถิ่น ที่เป็นฐานทรัพยากร ธรรมชาติในท้องถิ่น

9. แผนที่ความรู้ในตัวคน เป็นเครื่องมือแสดงแหล่งความรู้ในท้องถิ่น ที่ค้นพบในตัวคน หรือกลุ่มคนในท้องถิ่น

10. แผ่นตรวจสอบ องค์ความรู้ เป็นเครื่องมือบันทึกความรู้ในท้องถิ่น ที่แสดงถึงหมวดหมู่ความรู้ ลักษณะความรู้ แหล่งความรู้ การนำไปใช้ประโยชน์

11. แผนผัง กลุ่มเครือญาติ เป็นเครื่องมือรวบรวมข้อมูลให้เห็นความเชื่อมโยงของความรู้ในท้องถิ่น ตามหมวดหมู่ความรู้ ลักษณะความรู้ แหล่งความรู้ การนำไปใช้ประโยชน์

12. แผนผังความสัมพันธ์ เป็นเครื่องมือแสดงถึงความเป็นเหตุเป็นผลซึ่งกันและกัน โดยจะเป็นเครื่องมือที่ใช้ประกอบกิจกรรมอื่นๆ เช่น การสนทนากลุ่มประเด็นเฉพาะ การระดมสมอง ฯลฯ

13. แผนผัง การวิเคราะห์ข้อมูล เป็นเครื่องมือสำหรับการจัดลำดับข้อมูล เพื่อแสดงความสำคัญหรือเลือกตัวเลือกที่มีอยู่ โดยจะใช้ประกอบกิจกรรมการวิจัย เช่น การกำหนดความรู้หลัก ฯลฯ

14. แผนผังขั้นตอนการตัดสินใจ เป็นเครื่องมือสำหรับใช้กำหนดกิจกรรม, วิธีการ รูปแบบ, ขั้นตอนในการปฏิบัติการให้บรรลุเป้าหมายโดยจะใช้ประกอบกิจกรรมการวิจัย เช่น การเสาะหาความรู้ ฯลฯ

15. การสังเกต พฤติกรรมการเรียนรู้ เป็นเครื่องมือที่ผู้วิจัยและคณะทำงานการจัดการความรู้ในท้องถิ่น ใช้สังเกตพฤติกรรมการเรียนรู้ของบุคคลหรือกลุ่มบุคคลที่เกี่ยวข้องกับการวิจัยครั้งนี้ เพื่อติดตามความก้าวหน้าของการเรียนรู้

16. แบบติดตามงาน เป็นเครื่องมือใช้ติดตามงานในแต่ละกิจกรรมว่าเป็นไปตามแผนที่วางไว้หรือไม่ และมีคุณภาพอย่างไรรวมทั้งบันทึกวิธีการทำงานว่ามีความเหมาะสมกับบริบทของพื้นที่เพียงใด มีปัญหาอุปสรรคใด และมีจุดใดที่ต้องแก้ไขปรับปรุง

17. แบบประเมินผล เป็นเครื่องมือประเมินผลการดำเนินงาน/กิจกรรมว่า บรรลุตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้หรือไม่ และแสดงให้เห็นคุณภาพของโครงการ

18. การสรุปบทเรียน เป็นเครื่องมือรวบรวมและบันทึกข้อมูลเพื่อตรวจสอบปัจจัยเงื่อนไขที่มีผลต่อความสำเร็จและความล้มเหลวของการปฏิบัติงาน เน้นที่การสรุปกระบวนการ วิธีการทำงานว่าออกแบบอย่างไร เอื้อให้เกิดการเรียนรู้หรือไม่ โดยให้ความสำคัญเป็นรายประเด็น

19. การถอดบทเรียน เป็นเครื่องมือในการวิเคราะห์และสังเคราะห์เพื่อให้ได้มาซึ่งชุดความรู้ที่สมบูรณ์ โดยให้ความสำคัญเป็นภาพรวมของโครงการหรือกิจกรรม

วิธีการสร้างเครื่องมือ

ดำเนินการโดยผู้มีส่วนเกี่ยวข้องร่วมกันคิดค้นและให้ความหมายของสิ่งที่จะศึกษา โดยการกำหนดสิ่งที่ต้องการจะรู้ไว้เป็นเป้าหมายของการเรียนรู้ร่วมกันผ่านกิจกรรมเวทีสนทนาประเด็นเฉพาะ และจัดตั้งคณะทำงานหลัก ดำเนินการสร้างเครื่องมือเพื่อใช้เก็บรวบรวมข้อมูล โดยใช้ผลการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ในเวทีสนทนาประเด็นเฉพาะ ผสมผสานกับการศึกษาแนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง นำไปสร้างเป็นเครื่องมือเพื่อใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลในการวิจัย

การเก็บรวบรวมข้อมูล

วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล

ในการเก็บรวบรวมข้อมูลได้ใช้หลักการเลือกผู้ให้ข้อมูลโดยยึดจุดมุ่งหมายของการศึกษาเป็นหลัก (ชาย โพธิ์สิตา, 2549 : 129) นั่นคือ การที่จะเลือกคน สถานที่ เหตุการณ์หรือกระบวนการใดๆ มาเป็นผู้ให้ข้อมูลเพราะคน สถานที่ เหตุการณ์หรือกระบวนการนั้นมีอะไรให้ศึกษาในระดับลึกได้ (Information rich cases) และการเก็บรวบรวมข้อมูลในภาคสนาม ได้ใช้หลักการเลือกผู้ให้ข้อมูลที่มีคุณลักษณะสำคัญคือ เป็นผู้ที่มีประสบการณ์และความรู้มากกว่าคนอื่นในชุมชน โดยคณะทำงานใช้การค้นหาและเลือกแบบเจาะจงด้วยความมั่นใจว่าจะมีอะไรที่น่าสนใจมากในตัวคนเหล่านั้น ประกอบกับคณะทำงานได้เลือกผู้ให้ข้อมูลจากการแนะนำต่อๆ กันไปของคนในชุมชนรวมทั้งเลือกผู้ให้ข้อมูลตามเหตุการณ์เฉพาะหน้า ที่เกิดขึ้นในโอกาสต่างๆ ขณะที่เก็บข้อมูลในภาคสนาม เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวม ได้แก่ เครื่องมือที่สร้างขึ้น ดังกล่าวแล้ว ประกอบกับ

การใช้เวทีสนทนาประเด็นเฉพาะและเวทีชาวบ้าน เป็นแหล่ง การเก็บข้อมูลที่สำคัญ โดยมีครูและตัวแทนชุมชนที่เป็นกลุ่ม แกนหลัก ร่วมกับนักเรียนอาสาสมัคร ทำหน้าที่เก็บรวบรวม ข้อมูล

ระยะเวลาการรวบรวมข้อมูล

การวิจัยครั้งนี้ได้กำหนดระยะเวลาการดำเนินงานวิจัย ในระหว่างวันที่ 1 พฤษภาคม 2549 ถึง 30 เมษายน 2550

การวิเคราะห์ข้อมูล

ข้อมูลที่ได้ทำการวิเคราะห์โดยการแยกประเภทจัดหมวดหมู่หาความสัมพันธ์เชื่อมโยงระหว่างเนื้อหาในรูปแบบ ของการวิเคราะห์เชิงเนื้อหา จากนั้นสังเคราะห์องค์ความรู้โดย สร้างข้อสรุปเพื่อตอบคำถามวิจัยให้ตรงประเด็น โดยใช้ฐาน คิดต่อองค์ประกอบสำคัญ ในการวิเคราะห์ข้อมูล อยู่ 3 ประการ คือ (ชาย โพธิ์ลีตา, 2549 : 361-397)

1. การจัดระเบียบข้อมูล (Data organizing) เป็นการทำให้ข้อมูลเป็นระบบ ง่ายและสะดวกในการจัดเก็บ และนำมาใช้เมื่อต้องการ โดยจัดหมวดหมู่ให้เห็นประเด็น หลักหรือข้อมูลที่เป็นประโยชน์ต่อการวิเคราะห์ว่าข้อมูลนั้น คืออะไรและอยู่ที่ไหนบ้างเครื่องมือสำคัญที่ใช้ประกอบด้วย แบบบันทึกผลการจัดเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ แบบบันทึกผล การจัดกลุ่มสนทนาประเด็นเฉพาะแผนที่ความรู้ในท้องถิ่น แผนที่ความรู้ในตัวคนแผนที่ตรวจสอบองค์ความรู้ แผนที่ กลุ่มเครือญาติแผนที่ความสัมพันธ์ แผนที่การวิเคราะห์ ข้อมูล และแผนที่ขั้นตอนการตัดสินใจ

2. การแสดงข้อมูล (Data display) เป็นการทำให้ ข้อมูลบอกเรื่องราวทั้งหมด โดยการเชื่อมโยงประเด็นต่างๆ เข้าด้วยกันตามความสัมพันธ์ที่ประเด็นเหล่านั้นมีต่อกัน แล้ว นำเสนอเป็นการบรรยายว่าได้พบอะไรบ้างที่นำไปสู่การตอบ โจทย์วิจัยที่ตั้งไว้

3. การหาข้อสรุป การตีความ และการตรวจสอบ ความถูกต้องตรงประเด็นของผลการวิจัย (Conclusion, interpretation and verification) กล่าวคือการหาข้อสรุป เป็นบอกให้ชัดเจนว่าข้อค้นพบที่เป็นสาระสำคัญของการวิจัย คืออะไร การตีความ เป็นการบอกว่าข้อค้นพบหรือสาระ สำคัญ มีความหมายอย่างไร

การตรวจสอบความถูกต้องตรงประเด็นของผลการวิจัย

ในการวิจัยครั้งนี้ได้ดำเนินการใน 2 ลักษณะควบคู่กัน ไป กล่าวคือ

1. การตรวจสอบภายใน โดยผู้วิจัยและทีม ตรวจสอบว่าข้อมูลที่ได้มาวิเคราะห์มีคุณภาพที่ดีพอสมควร หรือไม่ ประชากรและสถานที่ที่เลือกมาศึกษาเหมาะสมกับ เรื่องและคำถามในการวิจัยเพียงใด นักวิจัยได้เคร่งครัดและ พิถีพิถันในวิธีการที่ใช้เก็บข้อมูลมากน้อยเพียงใด นักวิจัย ได้ใช้เวลาอยู่ในสนามนานพอที่จะแน่ใจว่าได้ข้อมูลที่ต้องการ นำเชื่อถือหรือไม่ โดยใช้แบบติดตามงาน เป็นเครื่องมือ ติดตามตรวจสอบว่า ในแต่ละกิจกรรมเป็นไปตามแผนที่วางไว้หรือไม่ และมีคุณภาพอย่างไร รวมทั้งบันทึกวิธีการทำงาน ว่ามีความเหมาะสมกับบริบทของพื้นที่เพียงใด มีปัญหา อุปสรรคใด และมีจุดใดที่ต้องแก้ไขปรับปรุง ประกอบกับการ ใช้แบบประเมินผล เป็นเครื่องมือประเมินผลการดำเนินงาน/ กิจกรรมว่า บรรลุตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้หรือไม่ และแสดง ให้เห็นคุณภาพเพียงใด รวมทั้งมีการสรุปบทเรียน การถอด บทเรียน อย่างต่อเนื่อง

2. การตรวจสอบภายนอก ในการวิจัยครั้งนี้ได้ออกแบบให้มีการทำงานร่วมกับกลุ่มพันธมิตรทางวิชาการ เพื่อให้ได้มาซึ่งความสมบูรณ์ของเนื้อหาพร้อมกับการ ตรวจสอบเนื้อหาไปในตัวด้วย รวมทั้งการวิจัยครั้งนี้ได้เลือก ใช้การตรวจสอบภายนอกแบบการฟังเสียงสะท้อนจาก ประชากรที่เป็นแหล่งข้อมูล (Playback method) โดยการ เสนอผลการวิจัยให้ประชากรกลุ่มที่ถูกศึกษาฟังและให้เขา วิจารณ์ว่าข้อสรุปและการตีความของนักวิจัยถูกต้องหรือใช้ใน ทัศนะของผู้ให้ข้อมูลมากน้อยเพียงใด (ชาย โพธิ์ลีตา, 2549) กิจกรรมหลักที่ใช้ ได้แก่ การจัดเวทีคืนข้อมูลเวทีการ แลกเปลี่ยนเรียนรู้กับกลุ่มพันธมิตรทางวิชาการ

ผลการวิจัย

ผลการวิจัยมีดังนี้

1. กิจกรรมการเรียนรู้ร่วมกันระหว่างโรงเรียน และ ชุมชน ข้อค้นพบจากการวิจัยครั้งนี้พบว่า การเรียนรู้ระหว่าง โรงเรียนและชุมชน เป็นการเรียนรู้ร่วมกันผ่านการปฏิบัติจริง

ด้วยการรวมตัวร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมเรียนรู้ของครู นักเรียน และผู้คนทุกคนในชุมชน โดยมีป่าใหญ่โคกจิก เป็นฐานการ เรียนรู้และทำหน้าที่เป็นชุดความรู้ในท้องถิ่น เพื่อต่อเชื่อมกับ การจัดการเรียนรู้ของโรงเรียนบ้านเม็กดำ ที่ทำหน้าที่เป็นชุด ความรู้ในระบบโรงเรียน โดยมีครู นักเรียนและผู้รู้ในท้องถิ่น ทำหน้าที่เป็นกลไกการขับเคลื่อนกระบวนการเรียนรู้ ซึ่งมี โครงการจัดทำสาระการเรียนรู้ท้องถิ่นโดยครูและชุมชน ของโรงเรียนบ้านเม็กดำ เป็นกลไกเชิงวิชาการและเป็นทางการ กิจกรรมหลักที่มีการเรียนรู้ร่วมกัน ได้แก่ การศึกษาภูมิสังคม พื้นที่วิจัย การจัดทำสาระการเรียนรู้ท้องถิ่น เรื่อง ป่าใหญ่ โคกจิก การจัดทำแผนแม่บทการเสริมสร้างวิถีการเรียนรู้ที่ เข้มแข็งในสถานศึกษาและชุมชน

2. กระบวนการจัดทำสาระการเรียนรู้ท้องถิ่นโดยครู และชุมชน ข้อค้นพบ จากการวิจัยครั้งนี้ พบว่า การจัดทำ สาระการเรียนรู้ท้องถิ่นเป็นการจัดกระบวนการเรียนรู้ที่ให้ความสำคัญต่อการมีส่วนร่วมของชุมชนและมีความเหมาะสม กับสภาพของท้องถิ่น เป็นอีกแนวทางหนึ่งของการจัดการ ศึกษาที่ใช้คุณธรรมนำความรู้ โดยมีกระบวนการที่สำคัญ 5 ประการ คือ การสร้างกลไกการมีส่วนร่วม โดยมีครู นักเรียนและผู้รู้ในท้องถิ่น ทำหน้าที่เป็นกลไกการขับเคลื่อน กระบวนการเรียนรู้และมีโครงการจัดทำสาระการเรียนรู้ ท้องถิ่นโดยครูและชุมชน ของโรงเรียนบ้านเม็กดำ เป็นกลไก เชิงวิชาการและเป็นทางการ การกำหนดพื้นที่รูปธรรม เป็นการเชื่อมโยงกระบวนการเรียนรู้ที่มาจากความร่วมมือ ในเชิงความคิดสู่การปฏิบัติจริง ผ่านกลุ่มข้างน้ำ เป็นกลุ่มผู้รู้ ในท้องถิ่น กลุ่มเดินป่าศึกษาธรรมชาติ เป็นกลุ่มนักเรียนที่ สนใจเรื่องป่า และกลุ่มครูแกนนำในการจัดการความรู้ใน ท้องถิ่น โดยใช้การดำเนินการต่อความรู้ 6 ประการใน กระบวนการเรียนรู้เพื่อจัดทำสาระการเรียนรู้ท้องถิ่น เรื่อง ป่าใหญ่โคกจิก การดำเนินการต่อความรู้ โดยการกำหนด ความรู้หลัก การเสาะหาความรู้ การสร้างองค์ความรู้ การใช้ ประโยชน์จากองค์ความรู้ การบันทึกผลการเรียนรู้ร่วมกัน และการสร้างชุดความรู้ที่สมบูรณ์ การจัดเวทีคืนข้อมูล เป็นการดำเนินการเพื่อตรวจสอบความถูกต้องตรงประเด็น ของข้อมูลที่ผ่านการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ โดยมีผู้มีส่วน

เกี่ยวข้องในทุกภาคส่วนได้มีส่วนร่วม เวทีคืนข้อมูลได้ดำเนินการหนึ่งครั้ง เมื่อสิ้นสุดปีการศึกษา โดยกำหนดให้นักเรียน กลุ่มเดินป่าศึกษาธรรมชาติ เป็นผู้นำเสนอผลการจัดการ ความรู้ในท้องถิ่น การสร้างข้อตกลงในการใช้ประโยชน์จาก สาระการเรียนรู้ท้องถิ่น ในระยะต่อไป ข้อค้นพบจากการวิจัย ครั้งนี้ พบว่า สาระการเรียนรู้ท้องถิ่นของปีการศึกษาหนึ่งจะเป็น ฐานให้เกิดการเรียนรู้สู่การได้มาซึ่งสาระการเรียนรู้ ท้องถิ่นในเรื่องเดียวกันของปีการศึกษาถัดไป ดังนั้นจึงจำเป็นต้องมีข้อตกลงร่วมกันของทุกฝ่ายที่แสดงความพร้อมในการ เรียนรู้ร่วมกันในอนาคต ซึ่งการเรียนรู้ร่วมกัน ในครั้งนี้ พบว่า ป่าใหญ่โคกจิก สามารถเป็นฐานการเรียนรู้ ได้ 7 ฐาน และ สร้างเป็นชุดความรู้ ที่เป็นสาระการเรียนรู้ท้องถิ่น ได้ 7 ชุด ประกอบด้วย สาระการเรียนรู้ท้องถิ่น เรื่อง แผนที่ป่าใหญ่ โคกจิก ปฏิทินป่าใหญ่โคกจิก การสำรวจภาวะพันธุ์ไม้ สมุนไพรป่าใหญ่โคกจิก เห็ดป่าใหญ่โคกจิก สัตว์ป่าในป่า ใหญ่โคกจิก และคติความเชื่อเกี่ยวกับป่าใหญ่โคกจิก ตามลำดับ

3. กระบวนการจัดทำแผนแม่บทการเสริมสร้างวิถี การเรียนรู้ที่เข้มแข็งของสถานศึกษาและชุมชน ข้อค้นพบจาก การ วิจัยครั้งนี้ พบว่า การเรียนรู้ร่วมกันผ่านการจัดการความ รู้ในท้องถิ่น ได้แสดงออกถึงพลังอันซ่อนเร้นที่อยู่ในชุมชน และความเป็นท้องถิ่น ก่อตัวเป็นเครือข่ายการเรียนรู้อย่างเป็นทางการและไม่เป็นทางการทั้งในและนอกชุมชน พลังอันมี คุณค่าเช่นนี้ สถานศึกษาร่วมกับชุมชนจึงมีแนวคิดร่วมกันใน การจัดทำแผนแม่บทการเสริมสร้างวิถีการเรียนรู้ที่เข้มแข็งใน สถานศึกษาและชุมชน ด้วยเจตนารมณ์ที่จะสร้างและกำหนด ให้เป็นแผนแห่งการดำเนินชีวิต บนฐานของการพึ่งตนเอง ผสมผสานกับการพึ่งพาคนอื่น อย่างมีเหตุผล โดยมี กระบวนการที่สำคัญ 4 ประการ คือการทบทวนกระบวนการ เรียนรู้ในระยะที่ผ่านมา ได้มีการจัดเวทีชาวบ้านและเวที สนทนาประเด็นเฉพาะ เพื่อทบทวนกระบวนการเรียนรู้ ร่วมกันระหว่างสถานศึกษาและชุมชน นำไปสู่การตั้งคำถามว่า เราจะร่วมสร้างพลังขับเคลื่อนการเรียนรู้ในสถานศึกษาและ ชุมชน อย่างต่อเนื่องในระยะยาวได้อย่างไร การจัดทำแผนที่ ทุนของชุมชน เป็นการจัดระบบฐานข้อมูลชุมชน ให้เป็นระบบ

พร้อมที่จะปรับให้ทันสมัยอยู่เสมอ โดยฐานข้อมูลสำคัญในแผนที่ทุนของชุมชน ประกอบด้วยแผนที่ความรู้ในท้องถิ่น แผนที่ความรู้ในตัวคน และ กลุ่มกิจกรรมการเรียนรู้ร่วมกันระหว่างสถานศึกษาและชุมชน กำหนดกิจกรรมการเรียนรู้ในแผนแม่บทการเสริมสร้างวิถีการเรียนรู้ที่เข้มแข็งในสถานศึกษาและชุมชน โดยแบ่งกิจกรรมการเรียนรู้ ออกเป็น 2 ลักษณะ คือ กิจกรรมการเรียนรู้อย่างเป็นทางการ หมายถึง กิจกรรมการเรียนรู้ร่วมกันระหว่างสถานศึกษากับชุมชน มีรูปแบบและกระบวนการอย่างชัดเจน มุ่งเน้นการให้มีการเชื่อมโยงชุดความรู้ในระบบโรงเรียนกับชุดความรู้ในท้องถิ่น กิจกรรมหลักประกอบด้วย กิจกรรมการเสริมสร้างศักยภาพการเรียนรู้ตามโครงการจัดทำสาระการเรียนรู้ท้องถิ่นโดยครูและชุมชน และ กิจกรรมการเรียนรู้ที่ไม่เป็นทางการ หมายถึง กิจกรรมการเรียนรู้ที่สนองความอยากในการเรียนรู้และเห็นคุณค่าที่ดั่งามในสิ่งที่เรียนรู้ของผู้คน อาทิ เช่น การเกษตรแบบประณีตในพื้นที่ที่เหมาะสมกับตนเอง การปรับเปลี่ยนพฤติกรรมดำรงชีวิตให้หวนคืนสู่ความเป็นจริงของตัวเอง และชุมชน การจัดตั้งกลุ่มเพื่อการแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับพันธมิตรทางวิชาการและเครือข่ายการเรียนรู้อื่นๆ การกำหนดข้อตกลงร่วมกันในการเสริมสร้างวิถีการเรียนรู้ที่เข้มแข็งในสถานศึกษาและชุมชนได้มีการจัดเวทีชุมชน ในการกำหนดข้อตกลงร่วมกัน ระหว่างสถานศึกษาและชุมชน เพื่อให้การดำเนินงาน การเสริมสร้างวิถีการเรียนรู้ที่เข้มแข็งในสถานศึกษาและชุมชน บรรลุผลตามที่ทุกคนคาดหวัง

อภิปรายผลการวิจัย

ผลการวิจัยมีสาระสำคัญนำมาอภิปรายผลดังนี้
กระบวนการจัดการความรู้ในท้องถิ่น มีการสร้างเวทีหรือพื้นที่ให้ผู้คนได้แลกเปลี่ยนเรียนรู้ พร้อมกับได้สร้างประโยชน์ต่อการพัฒนาการศึกษากับการพัฒนาท้องถิ่น เป็นกระบวนการเรียนรู้ที่มีพลังเชื่อมโยงจิตใจให้ทุกคนเห็นคุณค่าของการเรียนรู้ร่วมกัน การได้ถ่ายทอดเรื่องราวเกี่ยวกับป่าใหญ่โคกจิก ของกลุ่มผู้สูงอายุในชุมชน สุรันทลูกหลานคงจะไม่ใช่เพียงแต่ทำให้ได้มาซึ่งสาระการเรียนรู้ท้องถิ่นเท่านั้น หากแต่สิ่งแฝงลึกมากมายในกระบวนการได้ปรากฏ

ให้เห็นอย่างชัด การมีสัมมาคารวะ การซึ่มซับคุณธรรม การเคารพในธรรมชาติและสรรพสิ่ง ล้วนแล้วได้รับการสร้างสมบมเพาะในตัวคน ภาพใหญ่ของชุดความรู้ในท้องถิ่นที่ตั้งอยู่บนฐานของภูมิสังคม ส่งผลให้กลไกการขับเคลื่อนกระบวนการเรียนรู้ มีการเรียนรู้ผ่านวัฒนธรรม ภูมิปัญญา ความหลากหลายทางชีวภาพ โดยการรวมตัวร่วมสืบค้นถอดความรู้ภูมิปัญญา ที่อยู่ในตัวคนให้ออกมาเป็นความรู้ที่ผู้อื่นสามารถเรียนรู้ได้ เกิดประโยชน์ต่อการพึ่งตนเองที่สมดุลกับการพึ่งพาอาศัยกันและกัน นำไปสู่การเกิดความร่วมมือสร้างเสริมการมีส่วนร่วมในการพัฒนาคุณภาพการจัดการศึกษาในระบบโรงเรียนที่ควบคู่การกับพัฒนาชุมชนและท้องถิ่นได้อย่างมีพลังในเชิงสร้างสรรค์สู่ความดั่งาม การจัดการความรู้ในท้องถิ่นจึงเป็นการจัดการความรู้แบบธรรมชาติ ที่ต้องเข้าใจ เข้าถึง ความเป็นธรรมชาติของผู้คน และชุดความรู้ในท้องถิ่น เป็นการเข้าใจและเข้าใจถึงความรู้เป็นทุนชีวิตของผู้คนทุกคน

ดังนั้นการจัดการความรู้ในท้องถิ่นจึงเป็นการเสริมสร้างพลังแห่งการเรียนรู้ ก่อเกิดเป็นวิถีการเรียนรู้ที่เข้มแข็งของผู้คนผ่านการจัดการในสถานศึกษาและชุมชน ดังแนวทางการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียง ที่มีเป้าหมายหลักเพื่อสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ ให้มีการนำหลักเศรษฐกิจพอเพียงไปใช้เป็นกรอบความคิด เป็นแนวทางปฏิบัติและเป็นส่วนหนึ่งในวิถีชีวิตของคนไทย (สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2549 : 226-230) ที่กล่าวไว้ว่า การจัดการศึกษาบนพื้นฐานของเศรษฐกิจพอเพียงควรมุ่งปลูกฝังจิตสำนึกพอเพียงให้เกิดขึ้นในเด็ก เยาวชน สอนให้นักเรียน นักศึกษา ตระหนักถึงความพอประมาณในการดำเนินชีวิต ไม่โลภ ไม่ฟุ้งเฟ้อ มีการตัดสินใจบนพื้นฐานของเหตุผล ฝึกให้มีการมองไปข้างหน้า เตรียมให้พร้อมต่อความผันผวนของเหตุการณ์ต่างๆ อย่างรู้เท่าทัน หมั่นแสวงหาความรู้ ฝึกฝนตนเองให้มีความรอบคอบและระมัดระวังโดยใช้สติปัญญาในการทำงานและดำเนินชีวิต ประกอบกับ อาจอง ชุมสาย ณ อยุธยา (2550 : 35) กล่าวถึงกระบวนการเรียนรู้ว่า ผู้เรียนจะต้องมีปฏิสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมและมีประสบการณ์ตรงให้มากที่สุด ดังนั้นการเรียนรู้ที่ดีไม่ใช่เรียนอยู่แต่ในห้องสี่เหลี่ยม แต่อาจจะเรียนอยู่ใน

ทุ่งนา ใต้ต้นไม้ ริมแม่น้ำหรือบนเขา จริงๆ แล้วการเรียนรู้จะเกิดได้ทุกเวลาและทุกสถานที่ ครูจึงมีบทบาทที่สำคัญในการวางแผน การเรียนการสอนที่จะทำให้ผู้เรียนได้เกิดการเรียนรู้ได้ดีที่สุด และการศึกษา เรื่อง วิถีคนแบบป่าตะวันออกผืนสุดท้าย (สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2548 : 246-253) พบว่า การที่รัฐนำระบบการศึกษารูปแบบใหม่เข้ามาใช้บังคับให้เยาวชนทุกคนต้องเรียนหนังสือในโรงเรียน ระบบการเรียนรู้เดิมจึงขาดตอนไป ครอบครัวยุคใหม่ วัตถุประสงค์นอกจากการระบบการศึกษาแบบใหม่ เด็กต้องนั่งเรียนในห้องกับครูที่เป็นคนอื่นที่ไม่รู้เรื่องราวของชุมชน ระบบการศึกษาแบบใหม่ไม่ได้ทำให้คนมีความรู้ความสามารถที่จะจัดการกับทรัพยากรและปัญหาใหม่ๆ ดังนั้นการศึกษาต้องกลับมาเริ่มที่ คน ซึ่งเป็นส่วนสำคัญที่สุดของสังคม โดยสร้างความเชื่อมั่นในภูมิปัญญาดั้งเดิมของท้องถิ่น ให้เกิดขึ้นมาใหม่และสามารถนำความรู้จากภายนอกมาต่อยอด เพื่อให้เกิดเป็น องค์ความรู้ใหม่ ที่สามารถนำมาจัดการกับทรัพยากรและปัญหาที่มีอยู่ในปัจจุบัน โดยที่ทุกฝ่าย ผู้นำชุมชน ชาวบ้าน ครู หน่วยงานภาครัฐ ฯลฯ ต้องมาร่วมมือกันสืบค้นหาภูมิปัญญา หาข้อมูลองค์ความรู้ที่คงอยู่ในชุมชน ทั้งที่อยู่ในบุคคล ในตำรา แฝงอยู่ในประเพณี พิธีกรรม เรื่องเล่า ตำนาน นิทาน วัฒนธรรม ความเชื่อของท้องถิ่น เพื่อรวบรวมบันทึกไว้เป็นข้อมูลที่สามารถนำมาถ่ายทอดได้ในอนาคต ซึ่งจะเป็นการสร้างระบบคุณค่าที่สัมพันธ์กับวิถีชีวิต วัฒนธรรมและการยอมรับของชุมชน ผ่านการฟื้นฟู ประเพณี พิธีกรรมที่ชุมชนเคยปฏิบัติในอดีตขึ้นมาใหม่เพื่อใช้เป็นเครื่องมือในการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างคน ความรู้ และทรัพยากร ให้สามารถอยู่ร่วมกันอย่างเกื้อกูล ดังนั้นการจัดการเรียนรู้ให้ชุมชนจึงเป็นศาสตร์และศิลป์ที่ผสมผสานกัน จะให้ได้ผลลัพท์ อย่างน้อย 4 อย่าง คือ (เสรี พงศ์พิศ, 2549 : 219) เรียนให้สนุก ให้เป็นเรื่องใกล้ตัว เรียนเกี่ยวกับชีวิตความเป็นอยู่ประจำวัน และเรียนด้วยวิถีธรรมชาติ ไม่ใช่ใช้วิธีแบบเคร่งเครียดแบบเรียนในห้องสี่เหลี่ยม แต่เน้นการเรียนรู้ด้วยการปฏิบัติมีส่วนร่วมในการเรียนรู้ ได้ทดลอง ทำให้ได้ความรู้จริง

สรุปผลการวิจัย

ผลการวิจัยสรุปได้ดังนี้
การวิจัยเรื่อง การจัดการความรู้ในท้องถิ่นเพื่อเสริมสร้างวิถีการเรียนรู้ที่เข้มแข็งในสถานศึกษาและชุมชน : กรณีศึกษา โรงเรียนบ้านเม็กดำ อำเภอพยัคฆภูมิพิสัย จังหวัดมหาสารคาม เป็นการศึกษาโดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ สาระสำคัญอยู่ที่การมุ่งศึกษาถึงกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันระหว่างสถานศึกษาและชุมชน ผ่านกิจกรรมการจัดการความรู้ในท้องถิ่นที่มีการจัดการความรู้เป็นเครื่องมือ โดยมีกระบวนการจัดการเรียนการสอนของโรงเรียนบ้านเม็กดำเป็นแกนกลางในการเชื่อมโยงกระบวนการเรียนรู้ในสถานศึกษากับชุมชน ภายใต้ฐานคิดที่ว่าจัดการความรู้เป็นเครื่องมือที่เอื้อต่อการพัฒนาคน พัฒนางาน พัฒนาองค์กรไปพร้อมกัน รวมทั้งมีฐานคิดว่าการจัดการศึกษาสามารถดำเนินการควบคู่กับการพัฒนาท้องถิ่น ถ้ามีการเชื่อมโยงชุดความรู้ที่มีอยู่ในระบบโรงเรียนกับชุดความรู้ในท้องถิ่นเข้าด้วยกันผ่านกิจกรรมการเรียนรู้ร่วมกันในรูปแบบและวิธีการที่หลากหลาย ซึ่งได้กำหนดระยะเวลาการดำเนินงานวิจัยในระหว่างวันที่ 1 พฤษภาคม 2549 ถึง 30 เมษายน 2550 โดยมีคำถามวิจัยว่า การจัดการความรู้ในท้องถิ่น โดยมี “ป่าใหญ่โคกจิก” เป็นฐานการเรียนรู้จะทำให้เกิดกิจกรรมการเรียนรู้ร่วมกันระหว่างโรงเรียน และชุมชน อย่างไร โรงเรียนและชุมชนจะใช้ประโยชน์จากการจัดการความรู้ในท้องถิ่น โดยมี “ป่าใหญ่โคกจิก” เป็นฐานการเรียนรู้ได้อย่างไรและด้านใดบ้าง ส่วนวัตถุประสงค์ของการวิจัยมีแนวทางในการศึกษาถึงกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันระหว่างโรงเรียนและชุมชนผ่านการจัดการความรู้ในท้องถิ่น โดยมี “ป่าใหญ่โคกจิก” เป็นฐานการเรียนรู้ที่จะนำไปสู่กระบวนการจัดทำสาระการเรียนรู้ท้องถิ่น เรื่องป่าใหญ่โคกจิก รวมทั้งศึกษาถึงกระบวนการจัดทำแผนแม่บทการเสริมสร้างวิถีการเรียนรู้วิถีการเรียนรู้ที่เข้มแข็งของสถานศึกษาและชุมชน โดยความร่วมมือระหว่างสถานศึกษาและชุมชน ผลการวิจัยสรุปได้ว่า

1. กิจกรรมการเรียนรู้ร่วมกันระหว่างโรงเรียน และชุมชน เป็นการเรียนรู้ร่วมกันผ่านการปฏิบัติจริง ด้วยการรวมตัวร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมเรียนรู้ของครู นักเรียน และผู้คนที่ทุกคนในชุมชน กิจกรรมหลักที่มีการเรียนรู้ร่วมกัน ได้แก่ การศึกษาภูมิสังคมพื้นที่วิจัย การจัดทำสาระการเรียนรู้ท้องถิ่น เรื่อง ป่าใหญ่โคกจิก การจัดทำแผนแม่บทการเสริมสร้างวิถีการเรียนรู้ที่เข้มแข็งในสถานศึกษาและชุมชน

2. กระบวนการจัดทำสาระการเรียนรู้ท้องถิ่นโดยครูและชุมชน เป็นการจัดการกระบวนการเรียนรู้ที่ให้ความสำคัญต่อการมีส่วนร่วมของชุมชนและมีความเหมาะสมกับสภาพของท้องถิ่น เป็นอีกแนวทางหนึ่งของการจัดการศึกษาที่ใช้คุณธรรมนำความรู้ โดยมีกระบวนการที่สำคัญ 5 ประการ คือ การสร้างกลไกการมีส่วนร่วม การกำหนดพื้นที่รูปธรรม การดำเนินการต่อความรู้ การสร้างข้อตกลงในการใช้ประโยชน์จากสาระการเรียนรู้ท้องถิ่น ในระยะต่อไป ข้อค้นพบจากการวิจัยครั้งนี้ พบว่า สาระการเรียนรู้ท้องถิ่นของปีการศึกษาหนึ่งจะเป็นฐานให้เกิดการเรียนรู้สู่การได้มาซึ่งสาระการเรียนรู้ท้องถิ่นในเรื่องเดียวกันของปีการศึกษาถัดไป ดังนั้นจึงจำเป็นต้องมีข้อตกลงร่วมกันของทุกฝ่ายที่แสดงความพร้อมในการเรียนรู้ร่วมกันในอนาคต ซึ่งการเรียนรู้ร่วมกัน ในครั้งนี้ พบว่า ป่าใหญ่โคกจิก สามารถเป็นฐานการเรียนรู้ ได้ 7 ฐาน และสร้างเป็นชุดความรู้ ที่เป็นสาระการเรียนรู้ท้องถิ่น ได้ 7 ชุด ประกอบด้วย สาระการเรียนรู้ท้องถิ่น เรื่อง แผนที่ป่าใหญ่ โคกจิก ปฏิทินป่าใหญ่โคกจิก การสำรวจภาวะพันธุ์ไม้ สมุนไพรป่าใหญ่โคกจิก เห็ดป่าใหญ่โคกจิก สัตว์ป่าในป่าใหญ่โคกจิก และคติความเชื่อเกี่ยวกับป่าใหญ่โคกจิก ตามลำดับ

3. กระบวนการจัดทำแผนแม่บทการเสริมสร้างวิถีการเรียนรู้ที่เข้มแข็งของสถานศึกษาและชุมชน เป็นแผนแห่งการดำเนินชีวิต บนฐานของการพึ่งตนเองผสมผสานกับการพึ่งพาคนอื่น อย่างมีเหตุผล โดยมีกระบวนการที่สำคัญ 4 ประการ คือการทบทวนกระบวนการเรียนรู้ในระยะที่ผ่านมา การจัดทำแผนที่ทุนของชุมชน กำหนดกิจกรรมการเรียนรู้ในแผนแม่บทการเสริมสร้างวิถีการเรียนรู้ที่เข้มแข็งในสถานศึกษาและชุมชน โดยแบ่งกิจกรรมการเรียนรู้ ออกเป็น

2 ลักษณะ คือ กิจกรรมการเรียนรู้อย่างเป็นทางการ และกิจกรรมการเรียนรู้ที่ไม่เป็นทางการ การกำหนดข้อตกลงร่วมกันในการเสริมสร้างวิถีการเรียนรู้ที่เข้มแข็งในสถานศึกษาและชุมชนได้มีการจัดเวทีชุมชน ในการกำหนดข้อตกลงร่วมกัน ระหว่างสถานศึกษาและชุมชน เพื่อให้การดำเนินการเสริมสร้างวิถีการเรียนรู้ที่เข้มแข็งในสถานศึกษาและชุมชน บรรลุผลตามที่ทุกคนคาดหวัง

ข้อเสนอแนะเพื่อนำผลการวิจัยไปใช้

1. การจัดการความรู้ในท้องถิ่นน่าจะเป็นอีกแนวทางหนึ่งในการเสริมสร้างพลังแห่งการเรียนรู้ก่อเกิดเป็นวิถีการเรียนรู้ที่เข้มแข็งของผู้คนผ่านการจัดการในสถานศึกษาและชุมชน ซึ่งจะสอดคล้องกับหลักการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานที่มุ่งเน้นให้ชุมชนมีส่วนร่วมอย่างเหมาะสมกับสภาพของท้องถิ่น ทั้งนี้ ครู ผู้บริหารการศึกษาควรนำแนวทางการจัดการความรู้ในท้องถิ่นไปประยุกต์ใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อการจัดการศึกษาต่อไป

2. การจัดการความรู้ในท้องถิ่น สามารถนำไปสู่การอธิบายถึงหลักการคุณธรรมนำความรู้ได้อีกในรูปแบบหนึ่ง รวมทั้งการจัดการความรู้ในท้องถิ่นจะเป็นกระบวนการเรียนรู้ที่จะนำไปสู่การอธิบายปรากฏการณ์การหวงคืนสู่รากเหง้าที่เป็นจริงในการปฏิบัติ ซึ่งน่าที่จะมีการนำประเด็นเช่นนี้ไปสู่การศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพ ในระยะต่อไป

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จได้ด้วยความกรุณาจากประธานและคณะกรรมการที่ปรึกษา ซึ่งประกอบด้วย ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ประเสริฐ จรรย์านุกูล ดร.ไพรัช สู่แสนสุข ครูบาสุทธินันท์ ปรัชญพฤทธิ์ ทั้งสามท่านได้กรุณาให้คำแนะนำ เป็นที่ปรึกษาให้กำลังใจตลอดระยะเวลาของการวิจัย และการวิจัยครั้งนี้มีความสมบูรณ์ได้ด้วยดีด้วยความกรุณาจาก ดร.ถนอม อินทรกำเนิด ศาสตราจารย์ เสน่ห์ จามริก ดร.อรุณี สำเภาทอง ดร. สุธมน ะบอบซึ่งทุกท่านได้ให้คำแนะนำเพื่อให้งานวิจัยนี้มีความสมบูรณ์ขึ้น ผู้วิจัยจึงขอกราบขอบพระคุณอย่างสูงไว้ ณ โอกาสนี้

เอกสารอ้างอิง

- คณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, สำนักงาน. (2549). **แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 10 (พ.ศ. 2550-2554)**. www.nesdb.go.th
- ชาย โปธิสิตา. (2547). **ศาสตร์และศิลป์แห่งการวิจัยเชิงคุณภาพ**. กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้ง.
- วิจารณ์ พาณิช. (2548). **การจัดการความรู้ฉบับนักปฏิบัติ**. กรุงเทพฯ : คณาพิบูลย์เคชั่น.
- ศึกษาการ, กระทรวง. (2546). **พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 และที่แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2545**. กรุงเทพฯ : องค์การรับส่งสินค้าและพัสดุภัณฑ์.
- เสรี พงศ์พิศ. (2548). **แผนชีวิตเศรษฐกิจชุมชน**. กรุงเทพฯ : เจริญวิทย์การพิมพ์.
- เสน่ห์ จามริก. (2547). **สิทธิมนุษยชนไทยในกระแสโลก**. กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- สุทธินันท์ ปรัชญพฤทธิ์. (2548). **ดินดินได้**. กรุงเทพฯ : ส่งเสริมการจัดการความรู้เพื่อสังคม. มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.

